

Kapitel 2: Engenes nuværende status

driften før og nu

Helt ind i dette århundrede har høslæt været den normale driftsform på enge, mens græsning med husdyr var et sekundært fænomen. I dag er græsning langt den almindeligste driftsform på de tilbageværende enge. En af årsagerne til dette skift i udnyttelsen er, at det normalt er urentabelt at foretage græs- eller høslæt i det moderne landbrug, med mindre det kan foregå på store, forholdsvis jævne arealer med fast bund. Sådanne arealer er ofte præget af kulturindgreb i form af dræning, gødskning og isåning af kulturgræsser og arealerne er dermed af mindre biologisk værdi. På små, ujævne engarealer vil høslæt oftest kun være mulig med en le, alternativt en mindre maskine som en fingerklipper eller kratrydder. I dag bliver disse redskaber næsten kun anvendt i forbindelse med naturpleje, se kap. 9.

engene gror til

En stor del af tidligere tiders enge bliver dog hverken anvendt til græsning eller høslæt, da de har fået en marginal betydning i det moderne landbrug - enten er arealerne for små, for våde, for ujævne eller for fjerntliggende til, at det kan betale sig at udnytte dem. Eller også er landmanden helt ophørt med at holde kvæg, og dermed mister engene deres betydning som græsningsareal eller foderkilde.

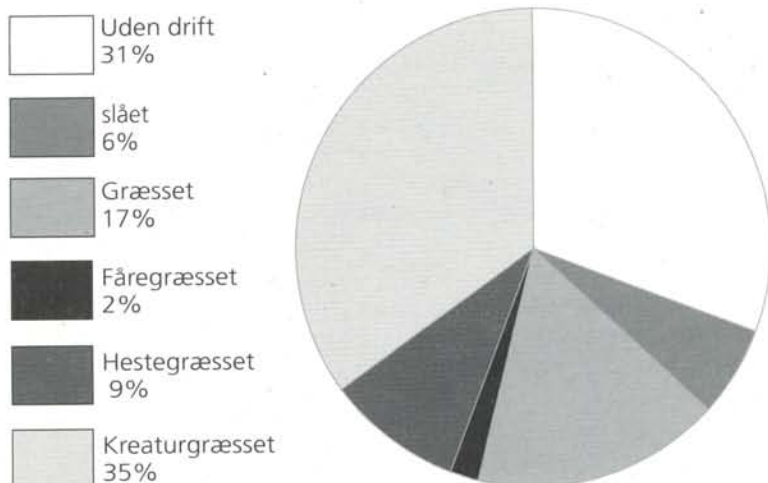
den største trussel

Tilgroningen er uden sammenligning den største trussel mod engene i dag. Naturbeskyttelseslovens § 3 beskytter mod nogle af de trusler, der tidligere har reduceret engenes areal og kvalitet drastisk - f.eks. yderligere dræning, øget anvendelse af gødning og pesticider samt opdyrkning, men loven forhindrer ikke, at driften ophører, og engen dermed gror til og med tiden evt. vokser sig ud af § 3 beskyttelsen. En opgørelse af naturenge og moser i Nyborg Kommune fra 1989 viste, at 89% af disse var truet af tilgroning efter ophørt drift. I Roskilde Amt er 31% af de beskyttede enge i dag uden drift, se figur 2.1.

mere end et dansk problem

Problemet med tilgroning efter ophørt drift på de kulturbetjenede naturtyper er ikke et isoleret dansk fænomen. Over hele Vesteuropa samt i andre dele af verden med tempereret klima har ændringer i den traditionelle landbrugsdrift indenfor de sidste 50 år betydet, at mange dyr og planter, som er knyttet til

Figur 2.1.
Fordelingen af forskellige driftsformer på de ferske enge i Roskilde Amt, som er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Kilde: Roskilde Amt 1994.

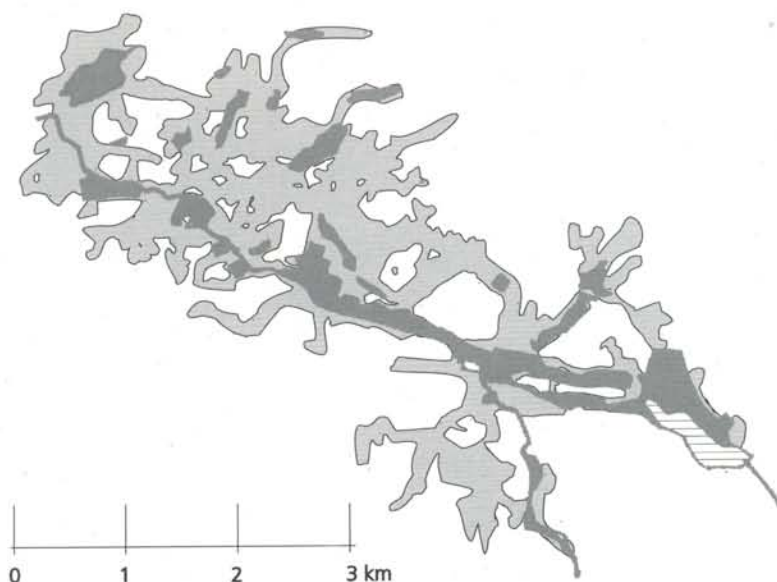

disse ekstensivt udnyttede arealer, nu er i tilbagegang eller direkte truet af udryddelse.

udviklingen i areal- anvendelsen

Engene var tidligere af afgørende betydning for landbruget; f.eks. udgjorde enge og moser ca. 25% af landets areal omkring år 1800, se figur 2.2. Hovedparten af disse 25% har været enge (inkl. strandenge). Siden 1800 er arealet af ferske

Figur 2.2. Omkring år 1800 havde enge og moser en noget større udbredelse, bl.a. langs vandløbene. Her vises som eksempel en sammenligning mellem udbredelsen af enge og moser omkring år 1800 (lys grå signatur) og idag (mørk grå signatur). Eksemplet er fra det østlige Fyn, omkring Vindinge og Ladegårds Åer.

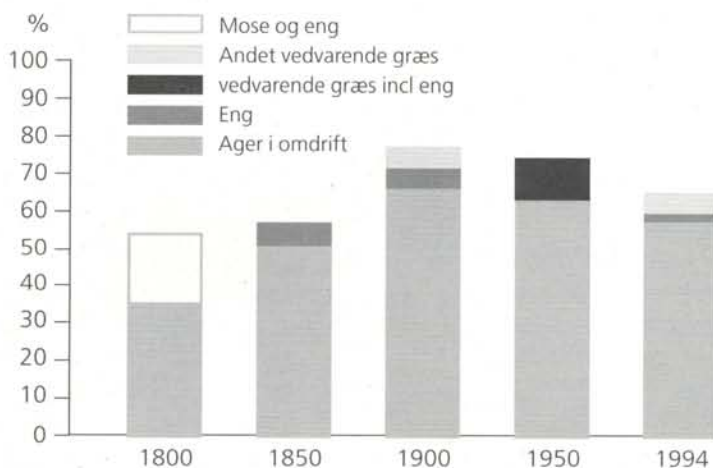

enge gået stærkt tilbage. Opdyrkningens omfang før 1860 kendes ikke nøjagtigt, men fra 1861 er der foretaget regelmæssige opgørelser af hele landbrugsarealet og dets benyttelse. Heraf fremgår det, at engene i 1861 udgjorde 2.390 km² eller 6,2% af landets areal, en andel, der i 1912 endnu kun var faldet til 5,7%.

Så sent som i perioden 1957-1987 faldt det samlede areal med „vedvarende græs“, dvs. græsmarker, enge og overdrev, med 60%, nemlig fra 5.000 til 2.000 km². Siden 1987 er det vedvarende græsareal dog steget lidt og udgør nu 2.100 km². Betegnelsen „vedvarende“ skal dog tages med forbehold; af de 2.100 km² vedvarende græs antages det, at kun 1.200 km² aldrig omlægges; resten omlægges hvert 4.-5. år eller sjældnere. De 1.200 km² svarer til 3% af Danmarks areal. Til sammenligning udgør dyrkede marker i dag ca. 58% af landets areal, se figur 2.3.

årsager til udviklingen

Hovedårsagerne til tilbagegangen skal søges i udyklingen indenfor landbruget, hvor behovet for hø til foder blev overflødiggjort af fodergræsser, og behovet for gødning fra de græssende dyr blev overflødiggjort af kunstgødning. De overskydende engarealer blev i stort tal omdannet til kornmarker, bl.a. under landvindingsloven 1940-70, da der ydedes op til 60%

Figur 2.3. Engarealets udvikling i % af landets areal. Arealet af ager i omdrift er vist til sammenligning. De skiftende måder at opgøre landets areal på gør det svært at beregne engarealets andel. Kategorien „eng“ omfatter såvel ferske enge som strandenge. Bemærk, at tallene for år 1900 ikke inkluderer Sønderjylland. Efter Andersen (in press), Emsholm 1987, Ovesen 1994, Rasmussen et al. 1988 og Vesselbo 1994.

tilskud til afvanding med henblik på korn- og foderproduktion. Ved hjælp af en omfattende afvanding i form af udretning af vandløb samt tørlægning af søer og fjorde blev det danske landbrugsareal øget. Dræning medvirkede til at tørlægge arealer, således at dyrkningen af jorden kunne sikres.

Indenfor de sidste 25 år er mange ferske enge enten groet til på grund af ophørt drift eller forringet som levested for vildtlevende planter og dyr som følge af intensiveret drift, først og fremmest pga. gødskning. Således viste en undersøgelse i 1992, at 58% af det vedvarende græsareal gødskes hvert år.

Areal og antal

mest eng i Jylland

I dag findes de største sammenhængende områder med ferske enge i Nord-, Vest- og Sønderjylland, se tabel 2.1. Her har kvægholdet stadig stor betydning, og det er derfor nødvendigt for landmændene at have græsningsarealer til rådighed. Dog bliver der også i denne del af Danmark stadig færre - omend større - kvægbesætninger. På en del af de ferske enge i resten af landet opretholdes den ekstensive udnyttelse af de ferske enge i form af høslæt eller græsning som led i naturpleje med støtte fra kommune, amt eller stat, se kap. 9.

eng-opgørelsen 1987

Miljøministeriet udarbejdede i 1987 en opgørelse over de ekstsivt udnyttede naturtypers areal. Ved hjælp af luftfotos blev de ferske enges samlede areal anslået til 458 km², hvilket knapt svarer til Falsters størrelse. I opgørelsen betegnes Nordjyllands Amt som det eng-rigeste amt; derefter kommer Ringkøbing og Viborg Amter, hvor bl. a. Karup og Skjern Ådale ligger. Engene forekommer ifølge 1987-opgørelsen relativt spredt, samtidig med at de er små, ca. 2-5 ha i gennemsnit.

Tabel 2.1. Landets ti største sammenhængende områder med fersk eng, baseret på foreløbige oplysninger fra amterne. Til sammenligning er Øernes største engområder, Saltbækvig i Vestsjælland og Værebros Ådal i Nordsjælland, hver på ca. 4 km².

Lokalitet	ca. størrelse i km ²	Amt
Tøndermarsken	17	Sønderjylland
Uldum Kær	17	Vejle
Store Vildmose	16	Nordjylland
Karup Ådal	16	Ringkøbing og Viborg
Vejle Ådal	15	Vejle
Varde Ådal	13	Ribe
Tipperne & Værnengene	13	Ringkøbing
Lindborg Ådal-Østerådal	11	Nordjylland
Lille Vildmose	10	Nordjylland
Halkær Ådal	10	Nordjylland

registreringens formål

Formålet med den amtslige registrering efter naturbeskyttelseslovens § 3 (se boks) er at opnå et forbedret grundlag for administrationen og håndhævelsen af beskyttelsesordningen. Amterne skal løbende vedligeholde registreringerne gennem præciseringer og forbedringer på grundlag af enkeltsagsadministrationen m.v.

Har amternes landskabsforvaltninger først overblik over et beskyttet områdes udbredelse og naturindhold, vil det være nemt at indlægge ekstra oplysninger om for eksempel flora og fauna. Registreringen vil derfor også kunne udgøre et funktionelt redskab til at overvåge naturens tilstand.

Regionale forskelle

mest eng i Nordjylland

Ved den amtskommunale registrering af de ferske enge kan der konstateres store regionale forskelle. I Nordjyllands Amt findes

Registrering af de ferske enge

I naturbeskyttelseslovens § 3 står at:

"§ 3. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af naturlige søer, hvis areal er på over 100 m², eller af vandløb eller dele af vandløb, der af miljøministeren efter indstilling fra amtsrådet er udpeget som beskyttede. Dette gælder dog ikke for sædvanlige vedligeholdelsesarbejder i vandløb.

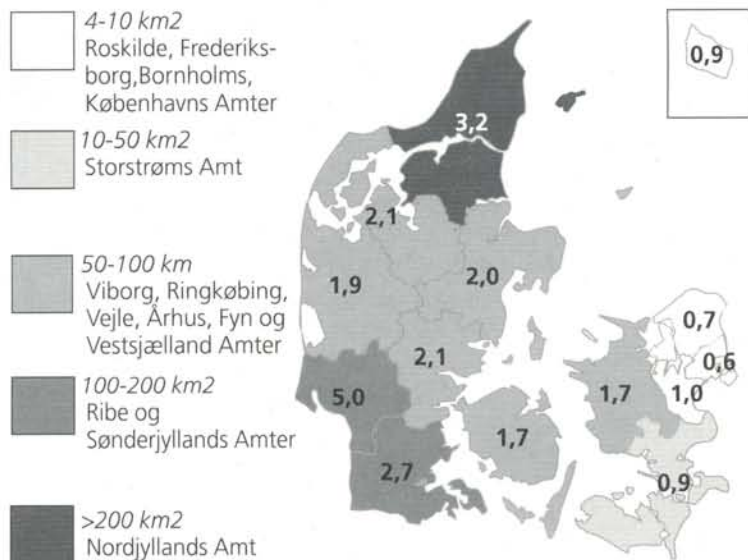
Stk. 2. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af

- 1) heder,*
- 2) moser og lignende,*
- 3) strandenge og strandsumpe samt*
- 4) ferske enge og overdrev,*

når sådanne naturtyper enkeltvis, tilsammen eller i forbindelse med de søer, der er nævnt i stk. 1, er større end 2.500 m² i sammenhængende areal."

I 1992 blev både de ferske enge og overdrev større end 2500 m² medtaget som beskyttede naturtyper i lov om naturbeskyttelse, hvilket krævede iværksættelse af en omfattende og relativ detaljeret registrering af engene og de øvrige naturtyper, der er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3. Det var de 14 amtskommuner samt Københavns og Frederiksberg kommuner, der foretog registreringen af de beskyttede naturtyper efter „Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper“, se boks i kap. 1. I første række blev de beskyttede ferske enge og andre beskyttede naturtyper registreret ud fra 4-cm kort og luftfotos i farve eller sort-hvid og i en målestok mellem 1:10.000 og 1:25.000. Herskede der tvivl om, hvorvidt et område var beskyttet efter § 3 eller ej, blev der som regel foretaget en besigtigelse i felten. I alt blev ca. 10% af de arealer, som var registreret på grundlag af kort, luftfotos m.v., besigtiget i felten.

Figur 2.4. Kortet viser, hvor mange km² fersk eng, der er registreret i de 14 amter. Ud for hver amt er angivet hvor stor en procentdel af amtets areal de ferske enge udgør. Baseret på oplysninger fra amterne, 1995.

de største arealer med ferske enge på landsplan, nemlig over 20.000 ha, mens Københavns Amt har det mindste areal, nemlig ca. 400 ha. Forskellene mellem landsdelene skyldes geologiske og hydrologiske forhold samt forskelle i landbrugsstruktur, infrastruktur og byudvikling, se figur 2.4. og 2.5.

geologi og klima

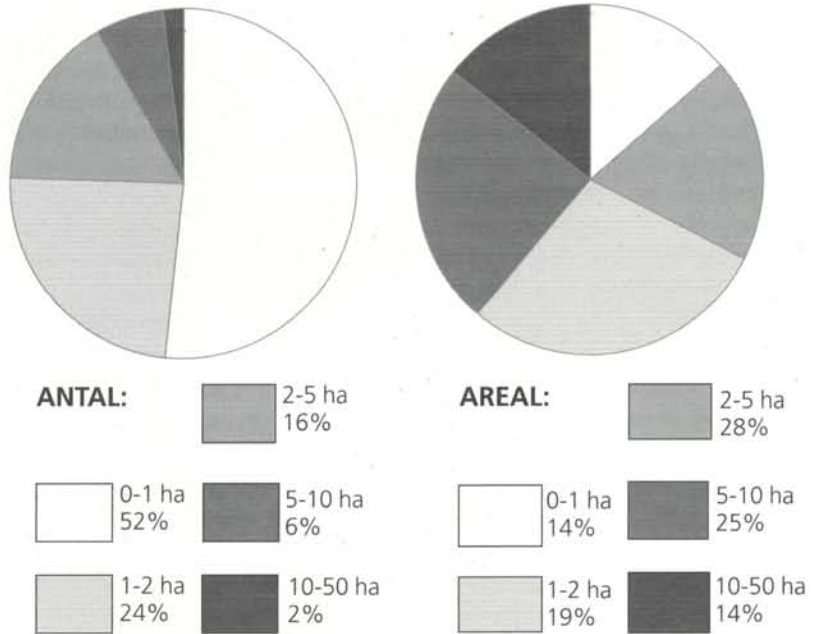
Hvorfor er der forskel

De geologiske, befolkningsmæssige og tildels de klimatiske forhold har stor betydning for hvor meget eng, der er tilbage i de forskellige landsdele; disse forhold er desuden tæt korreleret eller betinget af hinanden. I Nordjylland findes der flest enge. Forklaringen herpå må bl.a. søges i de store arealer med hævet havbund, hvor jorden er sandet og mager og sjældent dyrket så intensivt som for eksempel den fede morænejord på Fyn eller Lolland. Den magre jord er en del af baggrunden for, at befolkningstætheden er relativt lav her. Også syd og vest for israndslinien, dvs. i Ringkøbing og Ribe Amter samt dele af Sønderjyllands, Viborg, Vejle og Århus Amter, findes sandet og mager jord. Her er ådalene desuden generelt flade og brede, hvilket gav et godt grundlag for den omfattende engvanding sidst i 1800-tallet.

færre græssende kreaturer

Inden for de sidste årtier er der sket en betydelig regional forskydning i antallet af kvægbedrifter - man siger, at kvæget er vandret vestpå. Samtidig er antallet af kvægbedrifter som nævnt faldet drastisk - fra 1970 til 1989 er antallet faldet fra

Figur 2.5. Figuren viser den areal- og antalsmæssige fordeling af enge af forskellig størrelse i Roskilde Amt.

100.000 til 26.000 bedrifter. Flere og flere af kvægbesætningerne holdes desuden på stald året rundt. Denne udvikling har især på Øerne haft stor betydning for de naturtyper, der græsses, eller hvor der slås hø. Fortsætter nedgangen i antallet af kvægbesætninger, vil der snart være meget få ferske enge tilbage, der græsses som led i en egentlig landbrugsmæssig udnyttelse.

byudvikling

Byudviklingen har også været medvirkende til en reduktion af engarealet, i hvert fald lokalt. For eksempel lå der langt ind i dette århundrede rundt om København vidtstrakte enge langs Ladegårdsåen, Gentofte Rende, Harrestrup Å og Store Vejleå. Langt de fleste af disse engområder har måttet vige for bebyggelse og motorvejsudfletninger.

Eng-kabbeleje

Litteratur:

- Andersen, E. (in press): Vedvarende græsarealer i Danmark. Ph.D.-afhandling. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København.
- Emsholm, L., 1987: Kortlægning af

- ekstensivt udnyttede naturtyper - strandenge, ferske enge og overdrev.
I: Marginaljorder og miljøinteresser. Miljøministeriets projektundersøgelser 1986, teknikerrapport nr. 2, Miljøministeriet, København.
- Lehnfeldt, A., 1951: Landvindingsloven. I: Raunkiær, P. (ed.): Raunkiærs Konversationsleksikon bd. VII. Det Danske Forlag, København.
- Ovesen, C.H., 1994: Status og udviklingstendenser for landbiotoper. I: Asbirk, S. (ed.): Natur uden grænser. Dansk natur i globalt perspektiv. Naturovervågning 1993: 28-40. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København.
- Rasmussen, J.D., Jensen, S.P., Bjørn, C. & Christensen, J., 1988: 1860-1914. I: Bjørn, C. (ed.): Det danske landbrugs historie III 1810-1914: 193-422. Landbohistorisk Selskab, Odense.
- Stryg, P.E., Madsen, B., Olsen, P. & Groes, N., 1992: Forslag, forlig og fremtid - regionaløkonomiske regnestykker for dansk landbrug i EF. AFK Forlaget, København.
- Vejledning om Naturbeskyttelsesloven, 1993: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København.
- Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper, 1993: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København.
- Vesselbo, E. (ed.), 1994: Tal om natur og miljø. 2. udg. Danmarks Statistik, Miljøstyrelsen og Skov- og Naturstyrelsen, København.